

ตอนที่ ๑

บทนำ

ชาตกคือเรื่องในอดีต ๕๔๗ ชาตของพระโคตมพุทธเจ้าสมัยเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทสขบารมีหรือบารมี ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นปฏิปทาอันยอดเยี่ยมเป็นความดีอย่างยิ่งยวดที่บำเพ็ญเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ บรรลุซึ่งความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทสขบารมีหรือบารมี ๑๐ ประการนี้เป็นพุทธการกธรรม แปลว่า ธรรมที่กระทำให้เป็นพระพุทเจ้า ซึ่งหมายถึงทสขบารมีนั่นเอง ดังความเป็นมาว่า “สุเมธดาบสเมื่อได้รับคำพยากรณ์จากพระทีปังกรพุทธเจ้าว่า ‘ดาบสนี้ในอนาคตทำอภินิหารเพื่อความเป็นพระพุทเจ้า ความปรารถนาของดาบสนี้จักสำเร็จในที่สุด ๔ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัปจากนี้ไป ดาบสนี้จักเป็นพระพุทเจ้าพระนามว่าโคตม และพระนครนามว่ากบิลพัสดุ์ จักเป็นที่อยู่อาศัยของเขาในอัฐภพนั้น พระเทวีพระนามว่ามายาจักเป็นพระมารดา พระราชาพระนามว่าสุทโธทนะจักเป็นพระบิดา ...’ จึงพิจารณาใคร่ครวญถึงพุทธการกธรรมที่พระโพธิสัตว์ในปางก่อนเคยประพฤติมา ก็เห็นทสขบารมีเป็นข้อที่ ๑ ไปจนถึงอุเบกขาบารมีเป็นข้อที่ ๑๐ จึงกล่าวเตือนตนว่า ‘สุเมธบัณฑิต จำเดิมแต่นี้ไป เจ้าควรบำเพ็ญทสขบารมีเป็นข้อที่ ๑ เจ้าต้องไม่เห็นแก่ทรัพย์ ยศ บุตร ภรรยา หรืออวัยวะใหญ่่น้อย บริจาคทุกอย่างเท่าที่ปรารถนาแก่ยาก... สุเมธบัณฑิต จำเดิมแต่นี้ไป เจ้าควรบำเพ็ญอุเบกขาบารมี ควรเป็นผู้มีอารมณ์เป็นกลางทั้งในความสุข ทั้งในความทุกข์ เจ้าต้องมีอารมณ์เป็นกลางในความสุขและความทุกข์ เหมือนแผ่นดิน...”^๑

^๑ ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑/๒๖, ๓๖-๔๕.

ชาดกเป็นเรื่องแสดงแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) ด้านคุณธรรมจริยธรรม เป็นแนวปฏิบัติที่ดีในการดำเนินชีวิตของผู้ประสบความสำเร็จ เป็นทั้งแบบอย่าง เป็นกำลังใจและให้ความมั่นใจแก่คนที่ทำคุณงามความดีว่า กรรมดีที่ตัวเองทำ จะติดตามตัวเองไปทุกภพทุกชาติเหมือนเงาติดตามตนไป เหมือนล้อเกวียนติดตามเกวียนไป นอกจากประเด็นด้านคุณธรรมจริยธรรมแล้ว ในชาดกยังมีเนื้อหาว่าศาสตร์ต่างๆ เช่น การเมืองการปกครอง จิตวิทยา การศึกษา นิเวศวิทยา ภาษาศาสตร์ ซึ่งแนวปฏิบัติที่ดีทั้งหมดนี้ได้จากการถอดบทเรียนที่ปรากฏในจรียาวัตรของ พระโพธิสัตว์ ๕๔๗ ชาดก

เนื้อหาของ “ชาดก” อยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกขุททกนิกาย ชาดก ซึ่งเป็น ๑ ใน ๑๕ คัมภีร์ย่อยของคัมภีร์ขุททกนิกาย จัดหมวดหมู่เนื้อหาเป็นนิบาต โดยนำชาดกที่มีคาถาเท่ากันมารวมไว้เป็นกลุ่มเดียวกัน ชาดกที่มี ๑ คาถาเรียกว่า เอกนิบาต ที่มี ๒ คาถาเรียกว่า ทุกนิบาต ที่มี ๑๓ คาถาเรียกว่า เตรสกนิบาต ที่มีมากกว่า ๑๓ เรียกว่า ปกิณณนิบาต ที่มี ๒๐ คาถาขึ้นไปเรียกว่า วิสดีนิบาต ที่มี ๓๐ คาถาขึ้นไป เรียกว่า ดิงสนิบาต ที่มี ๔๐ คาถาขึ้นไปเรียกว่า จัตตาสินิบาต มีชาดกรวมทั้งสิ้น ๕๔๗ ชาดก^๒ ชาดกทั้งหมดเป็นอดีตนิทาน(เหตุเกิดในอดีต)ที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงโดยสรุป เนื้อหาอยู่ในรูปของคาถา(ร้อยกรอง)มีเนื้อหาเกี่ยวกับคตินิยม เหตุการณ์ บุคคล สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ในยุคต่อมา พระอรรถกถาจารย์ นำเอาคาถาชาดกเหล่านั้นมาอธิบายเพิ่มเติมพร้อมทั้งยกนิทาน(เรื่อง)มาประกอบ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้น การศึกษาชาดกให้เข้าใจจึงต้องอ่านคัมภีร์อรรถกถาประกอบด้วย เช่น อปัณณกชาดก เนื้อหาในคัมภีร์พระไตรปิฎก(ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้) เป็นเพียงข้อความคาถาสั้น ๆ ว่า “คนฉลาดพวกหนึ่งกล่าวฐานะที่ไม่ผิด

^๒ ข้อมูลในที่ต่างๆ ส่วนมากบอกว่า มี ๕๔๗ เรื่อง นั่นคือพระศากยมุนีพุทธเจ้าทรงสวดย พระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมี ๑๐ มาเป็นเวลา ๕๔๗ ชาดก; ดู ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/บทนำ/หน้า [๗] ประกอบ

นักคาคะเนทั้งหลายนั่งกล่าวฐานะที่ ๒ ผู้มีปัญญารู้จักฐานะที่ไม่ผิดและฐานะที่ผิดนั้นแล้วควรถือฐานะที่ไม่ผิดไว้เถิด” เนื้อหาชาดกนี้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นบทร้อยกรองโดยย่อ พระอรธกถาจารย์ได้แต่งข้อความอธิบายเพิ่มเติม โดยกล่าวถึงมูลเหตุจูงใจที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงชาดกนี้ เพราะปรารถนาพ้อคำเกวียน ๒ สองคน คนหนึ่งปฏิบัติผิด อีกคนหนึ่งปฏิบัติถูก เรื่องมีอยู่ว่า สมัยหนึ่ง พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหัวหน้าพ้อคำเกวียน เป็นคนฉลาด เดินทางไปค้าขายกับหัวหน้าพ้อคำเกวียนผู้ไม่ฉลาด พ้อคำเกวียนผู้ไม่ฉลาดเดินทางล่วงหน้าไปก่อน ตอนเดินทางผ่านทะเลทราย ขนสัมภาระหนักโดยเฉพาะภาชนะใส่น้ำ ยักษ์ตนหนึ่งแปลงร่างเป็นคนเดินสวนทางมา มีเนื้อตัวเปียกปอนบอกว่า “ทางข้างหน้าฝนตกหนัก มีน้ำมาก ไม่ต้องนำน้ำไปให้เหนียว” ซึ่งความจริงไม่มีฝนตก น้ำก็ไม่มี คนเหล่านี้หลงกลทิ้งน้ำ พอเดินทางผ่านทะเลทราย ไม่มีน้ำดื่มก็อ่อนแรงไม่มีกำลังแข็งขันจึงถูกยักษ์จับกินจนหมด พระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นหัวหน้าพ้อคำเกวียน เดินทางไปทีหลัง รู้ทันอุบายของยักษ์ จึงพาบริวารของตนรอดพ้นอันตรายเดินทางไปค้าขายและกลับมาถึงบ้านโดยปลอดภัย^๓

ความจริง ชาดกเป็นเรื่องเก่ามีมาก่อนพุทธกาล(ก่อนสมัยพระโคตมพุทธเจ้าหรือพระศากยมุนีพุทธเจ้า) เนื้อหาบางชาดกอาจเป็นการเล่าเหตุการณ์บ้านเมืองสมัยโบราณก่อนพุทธกาล เช่นเรื่องทีฆาวุกุมาร เนื้อหาเหมือนเป็นประวัติศาสตร์ แต่มุ่งแสดงหลักธรรมความเป็นคนว่านอนสอนง่าย ไม่ล่วงละเมิดคำสั่งสอนของบิดามารดา ความไม่อาฆาต ความรู้จักให้อภัยแก่กันและกัน เนื้อหาบางชาดกอาจเป็นนิทานพื้นบ้านในท้องถิ่นต่างๆ สมัยโบราณ จะเห็นได้ว่ามีนิทานชาดกหลายเรื่องที่มีเนื้อหาตรงกับนิทานอีสป เช่น สุวณฺณหังสชาดก ที่ว่าด้วยเรื่องพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหงส์มีขนเป็นทองคำ เนื้อหาบางชาดกอาจเป็นสุภาภิตสอนใจเกี่ยวกับการคบกัน เช่นในทิวาหนชาดก พระเจ้าทิวาหนะตรัสถามพระโพธิสัตว์ว่า

^๓ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/บทนำ/[๑๓], ๒๗/๑/๑.

“ในกาลก่อน มะม่วงนี้มีผิวสวย กลิ่นหอม รสอร่อย ได้รับการบำรุงเหมือนเดิม เพราะเหตุไร จึงกลับกลายเป็นมะม่วงที่มีรสขมไป” อำมาตย์ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ กราบทูลตอบว่า “ข้าแต่พระเจ้าทิวาหนะ มะม่วงของพระองค์มีต้นสะเดาล้อมรอบ รากกับรากเกี่ยวพันกัน กิ่งกับกิ่งประสานกัน เพราะการเกี่ยวข้องกับต้นไม้มีรสขม ไม่น่าพอใจนั้น มะม่วงต้นนี้จึงกลายเป็นมะม่วงที่มีรสขมไป”^๔ บางชาดกแสดง ถึงภูมิปัญญาของพระโพธิสัตว์ซึ่งแสดงถึงความเฉียบคมแห่งวิจารณ์ญาณ เช่น ความตอนหนึ่งว่า “พระเจ้าวิเทราชให้นำกะโหลกศีรษะหญิงและชายมาส่งไปให้ ชาวบ้านพิสูจนว่า กะโหลกศีรษะไหนเป็นหญิงและกะโหลกศีรษะไหนเป็นชาย ถ้าชาวบ้านไม่รู้จะถูกปรับสินไหม ๑,๐๐๐ กหาปณะ ชาวบ้านไม่รู้จึงไปถาม พระมโหสถ โพธิสัตว์ ท่านมโหสถพิจารณาดูก็รู้ทันทีว่า กะโหลกศีรษะที่มีรอยหยัก กะโหลกเล็กและค่อนข้างละเอียดเป็นหญิง ส่วนกะโหลกศีรษะใหญ่และหยาบ เป็นชาย”^๖

ปัญหาการวิจัยหรือประเด็นที่น่าสนใจที่ควรทำวิจัยก็คือ ในชาดกทั้งหมด ว่าด้วยเรื่องการทำเพ็ญบารมี ๑๐ ในลักษณะต่างๆ แสดงถึงสภาพของสังคมยุคนั้นๆ ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นปัญหาและไม่เป็นปัญหา พร้อมกันนั้นก็แสดงจริยวัตรของ พระโพธิสัตว์ในการบริหารจัดการตัวเอง บริหารจัดสังคม วิธีการแก้ปัญหาแต่ละกรณี เป็นต้น นอกจากนี้ ในชาดกเหล่านั้น ไม่ได้มีแต่เรื่องการทำเพ็ญบารมี ๑๐ เท่านั้น แต่ยังมีข้อธรรมอื่นๆ ที่ว่าด้วยเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง ประเพณี วัฒนธรรม จิตวิทยา เป็นต้นแฝงอยู่ในบทบาทของตัวละครในชาดกเรื่องนั้นๆ แต่เนื่องจากมีรายละเอียดมาก ไม่สะดวกต่อการอ่านทำความเข้าใจ ผู้วิจัยจึงเห็นว่า

^๔ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/ บทนำ/ หน้า [๘]-[๑๓]

^๕ เขียน ๒ แบบ มโหสถและมโหสถ

^๖ สรุปรจาก ญาณวชิระ, **ทศชาติ ปณิธานมหาบุรุษไม่เปลี่ยนแปลง**, (กรุงเทพมหานคร: ทีพีเอ็น เพรส, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๐.

ควรมีการศึกษาค้นคว้าโดยละเอียดแล้วจัดวรรคตอน สรุปรประเด็นสำคัญและจัดระบบข้อมูลให้กระชับโดยภาษารวมสมัยเหมาะแก่การศึกษาของคนทั่วไปพร้อมกันนั้นก็ควรมีการถอดบทเรียนจากบทบาทของตัวละครในชาดกเหล่านั้นนำเสนอตัวอย่างแห่งความสำเร็จให้เอาเป็นแบบอย่างหรือบางกรณีก็เป็นตัวอย่างแห่งความล้มเหลวซึ่งจะเป็นอุทาหรณ์ไม่ให้เอาเป็นแบบอย่าง ที่สำคัญคือชาดกเป็นเรื่องที่แสดงตัวอย่างแห่งความสำเร็จ เป็นแนวปฏิบัติที่ดีด้านการสร้างคุณธรรมจริยธรรมตามหลักการว่า “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่นให้เห็น” ซึ่งสามารถสร้างแรงบันดาลใจให้แก่อนุชนคนรุ่นหลังในการให้ละชั่วทำดี ทำให้เกิดความมั่นใจในกฎแห่งกรรมอันเป็นกฎแห่งเหตุและผล ที่แม้เวลาจะผ่านไปนานเท่าใด ผลของกรรมดียังติดตามผู้กระทำไปเหมือนเงาติดตามคน เหมือนล้อเกวียนติดตามโคผู้ลากเกวียน

ความหมายว่าด้วย “ชาดก”

คำว่า “ชาดก” มาจากคำบาลีว่า “ชาตก” แปลว่า เครื่องเล่าเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเกิดมาแล้ว เรื่องที่พระพุทธองค์ทรงเปล่ง คือทรงกล่าวถึงจริยาที่เกิดขึ้นแล้ว เรื่องในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า มาจาก “ชาต” ศัพท์บทหน้า แปลว่า เกิดแล้ว ลง เก ชาตุ ใช้ในความหมายว่า สทเท (เก ชาตุ ใช้ความหมายว่า เปล่งเสียง, ออกเสียง) ดังอุทาหรณ์ว่า “กายติ. ชาตํ ภูตํ กียติ กถียติ อเนนาติชาตกํ.”^๗ แปลว่า ย่อมเปล่งเสียง ดังคำว่า เรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นแล้ว อันพระองค์ย่อมเล่า คือ ย่อมเปล่งเสียง ด้วยธรรมชาต(ธรรมชาตินั้น เหตุนั้น ธรรมชาต(ธรรมชาต)นั้น ชื่อว่าชาตกะ แปลว่า เป็นเครื่องอันพระองค์เล่า (แห่งเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้ว)”

^๗ ชาติวัตถสังคหปาฐนีสสยะ, พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ รจนา, พระราชปริยัติโมลี (อุปลโม) ปรีวรรตแปล พร้อมคณะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๗๑.

พระภัททันทสarıบุตร กล่าวถึงบทวิเคราะห์ศัพท์ “ชาตก” ไว้ว่า “ชาตํ ภูตํ ปุรารวุตถํ ภาควโต ปุพฺพจริยํ กายติ กเถติ ปกาเสตตีติ ชาตกํ” แปลว่า พระพุทธเจ้า ย่อมตรัสเล่า คือ ทรงกล่าว ได้แก่ ทรงประกาศจริยา (ความประพฤติ) ในก่อน แห่งพระผู้มีพระภาคที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นแล้ว ที่ประพฤติมาก่อนแล้ว เหตุนั้น เรื่องนั้น ชื่อว่าเป็นที่เล่า (แห่งจริยา) ของพระพุทธเจ้า”

ในสัททนิติปกรณ์ ธาตุมาลา แสดงบทวิเคราะห์ศัพท์ “ชาตก” ไว้ว่า “ชาตํ ภูตํ อตีตํ ภาควโต จริยํ, ตํ กียติ กถียติ เอเตนาติ ชาตกํ, ชาตกปาฬิ หิ อธิ “ชาตกนฺ”ติ วุตตทา. อดฺยตฺร ปน ชาตํ เอว ชาตกนฺติ คเหตุพฺพ. ตถา หิ ชาตกสทฺโท เทสนายมปิ วตตติ “อิติวุตตกํ ชาตกํ อพฺภูตธมฺมนฺติ”^๘ อาทิสฺสุ. ชาติยมปิ วตตติ “ชาตกํ สโมธานเสสิ”^๙ ตีอาทิสฺสุ. แปลว่า จริยา(ความประพฤติ) ของพระผู้มีพระภาคที่เกิดขึ้น เป็นแล้ว ผ่านมาแล้ว, ความประพฤติของพระผู้มีพระภาคนั้นอันพระพุทธเจ้า ย่อมทรงเล่า คือตรัสถึง ด้วยเรื่องนั้น เหตุนั้น เรื่องนั้น ชื่อว่าชาตกะ (ชาตกะ แปลว่า เป็นเครื่องอันพระองค์ทรงเล่าถึงแห่งความประพฤติของพระผู้มีพระภาคนั้น) ความจริง บาลีว่าชาตก ท่านกล่าวไว้ในบพนี้ว่า “ชาตก” แต่นอกจากเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วเท่านั้นก็พึงถือเอาว่า ชาตก จริงอย่างนั้น ชาตกศัพท์ใช้ในความหมายว่า “แสดง” ก็ได้ ดังคำในประโยคเป็นต้นว่า “อิติวุตตกะ ชาตก อพฺภูตธรรม” ดังนี้ ใช้ในความหมายว่า “ชาติ” ก็ได้ ดังคำในประโยคเป็นต้นว่า “พระพุทธเจ้า... ทรงประชุมชาตกแล้ว” ดังนี้” อีกนัยหนึ่ง คำว่า ชาตกแปลว่า ผู้เกิด มีรากคำมาจาก “ชน” ธาตุ แปลว่า “เกิด” แปลง ชน ธาตุเป็นชา ลง ต ปัจจัยในกิริยาภิกตฺก สำเร็จรูป เป็น “ชาต” แปลว่า เกิดแล้ว ให้ลง ก ปัจจัยต่อท้ายอีกสำเร็จรูปเป็น “ชาตก(ชาตก)”^{๑๐} แปลว่า ผู้เกิดแล้ว

^๘ สารตถ. (บาลี) ๑/-/๑๒๗.

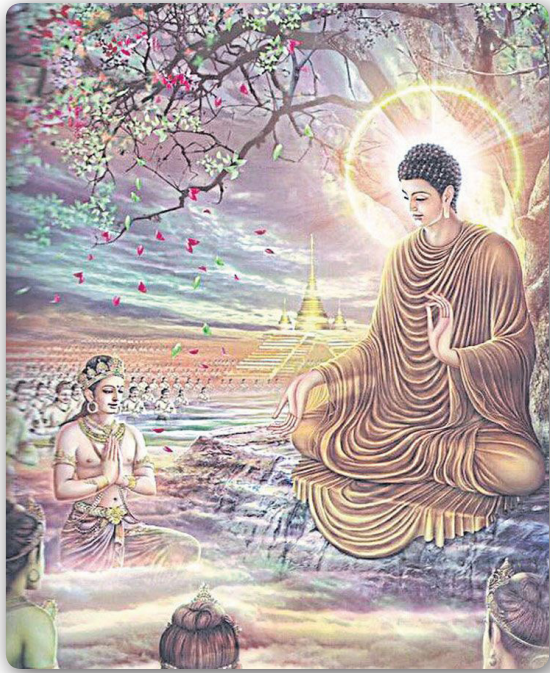
^๙ อง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๖/๘,๑๘๖/๒๐๓.

^{๑๐} ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/-/๑๗๗.

^{๑๑} สทฺทนิติ.ธาตุมาลา หน้า ๑๓ ดังอุทาหรณ์ว่า “กุ สทฺเท เก จ”. แห่ง กการนตฺชาตุ

ดังนั้น ชาตกก็คือเครื่องเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นมาแล้ว เป็นเรื่องที่เกิดเมื่อครั้ง พระพุทธเจ้ายังเป็นพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญกุศลบารมีหรือบารมี ๑๐ ประการ ในพระชาติต่างๆ เล่าถึงการที่พระโพธิสัตว์เวียนว่ายตายเกิด ถือเอากำเนิดในชาติ ต่าง ๆ ได้พบปะผลงุกับเหตุการณ์ดีบ้าง ชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกัน มากบ้าง น้อยบ้าง ตลอดมา จนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย จะถือว่า ชาตก เป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระโพธิสัตว์อยู่ก็ได้ ในที่นี้มุ่งถึง เรื่องราวหรือชีวประวัติในอดีตชาติของพระพุทธเจ้านามว่าโคดม (พระศากยมนี-พุทธเจ้า) เป็นหลักเริ่มตั้งแต่สมัยที่พระองค์ทรงเกิดเป็นสุเมธดาบสประสงคฺ์ที่จะตรัสรู้ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต จึงตั้งอธิษฐานบำเพ็ญบารมีเรื่อยมาจนถึงชาติ ที่ทรงเกิดเป็นพระเวสสันดร พระพุทธองค์ทรงนำมาเล่าให้ภิกษุหรือชาวบ้านฟัง ในโอกาสต่างๆ ชาตกจึงเป็นเรื่องเล่าเหมือนนิทาน บางครั้งจึงเรียกว่านิทานชาตก ชาตกที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก มี ๕๔๗ ชาตก แต่คนไทยมักพูดกันว่า พระเจ้า ๕๐๐ ชาติ

ที่มา : Posttoday.com